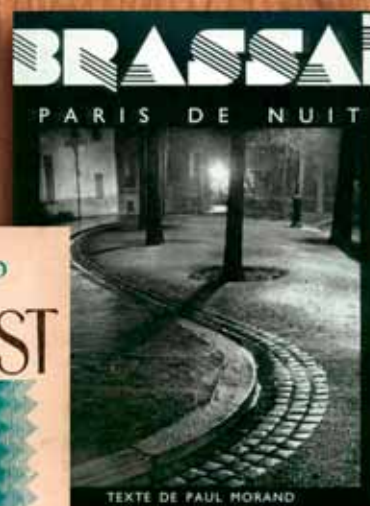
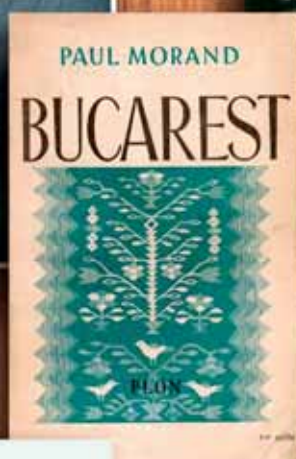
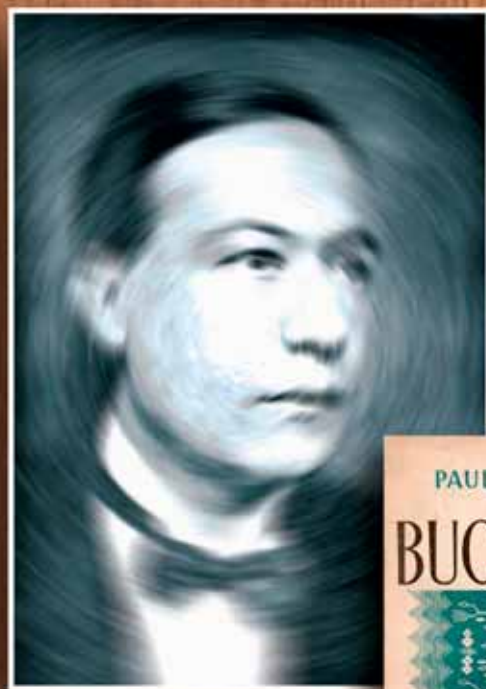

Paul Morand și România

DOSAR

Henri Paul

Paul Morand, europeanul

În 1976, îmi pregăteam concursul de admitere la Școala Națională de Administrație, de pe bulevardul Pierre I al Serbiei, din Paris. Este momentul morții lui Paul Morand – Morand, a cărui lectură mi-a încântat tinerețea și al cărui *Journal al unui atașat de ambasadă* face parte din cărțile care mă însoțesc. O slujbă funerară îi este consacrată la Catedrala ortodoxă de pe strada Georges Bizet. Și iată cum un tânăr viitor funcționar ia parte la această slujbă. Puțină lume prezentă; treizeci de ani mai târziu, am asistat la funeraliile grandioase ale lui Henri Troyat, la catedrala rusă de pe strada Daru: era o înmormîntare de șef de stat. Acolo însă, era o înmormîntare a unui scriitor, însoțit doar de prietenii îndoliați.

Atunci cînd, la 31 de ani după acest moment, mi-a fost permis să aleg un post diplomatic, și cînd mi-a fost propus, pe listă, Bucureștiul, nu am ezitat nici o secundă. Și acest lucru, bineînțeles, din multe motive. În primul rînd pentru că, începînd cu 1 ianuarie 2007, România devenea pe deplin europeană; dar mai era și muzica lui Paul Morand, și dorința de a-i călca pe urme.

În realitate, nu am găsit aici multe lucruri despre Paul Morand, însă am găsit, ca și el, România. Și în cărțile sale, ca și atunci cînd scrie despre România, regăsesc pe alocuri lucruri pe care acum le cunosc, cu toate că ea, țara, s-a schimbat de atunci. [...] Permiteți-mi să vă spun totuși că este greu să îi pui lui Morand o etichetă, atît de plin este de mișcare. El însuși s-a exprimat în acest sens, în *Rien que la terre* (1926): „mie nu-mi place să călătoresc, mie îmi

place mișcarea“. Iar într-o cronică intitulată „*Ma légende*“ (*Legenda mea*) și apărută în *Papiers d'identité* (1931), se revolta împotriva propriei legende și încerca să o distrugă: „nu numai personajul nostru moral este deformat de renumele său, ci și trăsăturile. Fiecare dintre cei care mă compun astăzi, după zece ani de viață literară, este împrumutat din cărțile mele. Această voce cinică s-a născut după *Tendres Stocks*; acest ten palid, după *Ouvert la Nuit*; această parte de jos a figurii mele grave, de om de afaceri, mi s-a întipărit după *Lewis et Irène*; părul de somnambul mi-a crescut după *Europe galante*; acești ochi alungiți sînt cei ai lui Buda în viață, iar după *Magie Noire*, fotografiile mele au început, și ele – oh, Dorian Gray! – să se înnegrească“.

Henri Paul
este ambasadorul
Republicii Franceze
la București

Nu mă întrebați ce fel de om era cel care scrie „se crede despre mine că sînt nostim și sclipitor: iată deci dovada că legenda mea este construită de oameni care nu m-au văzut niciodată“.

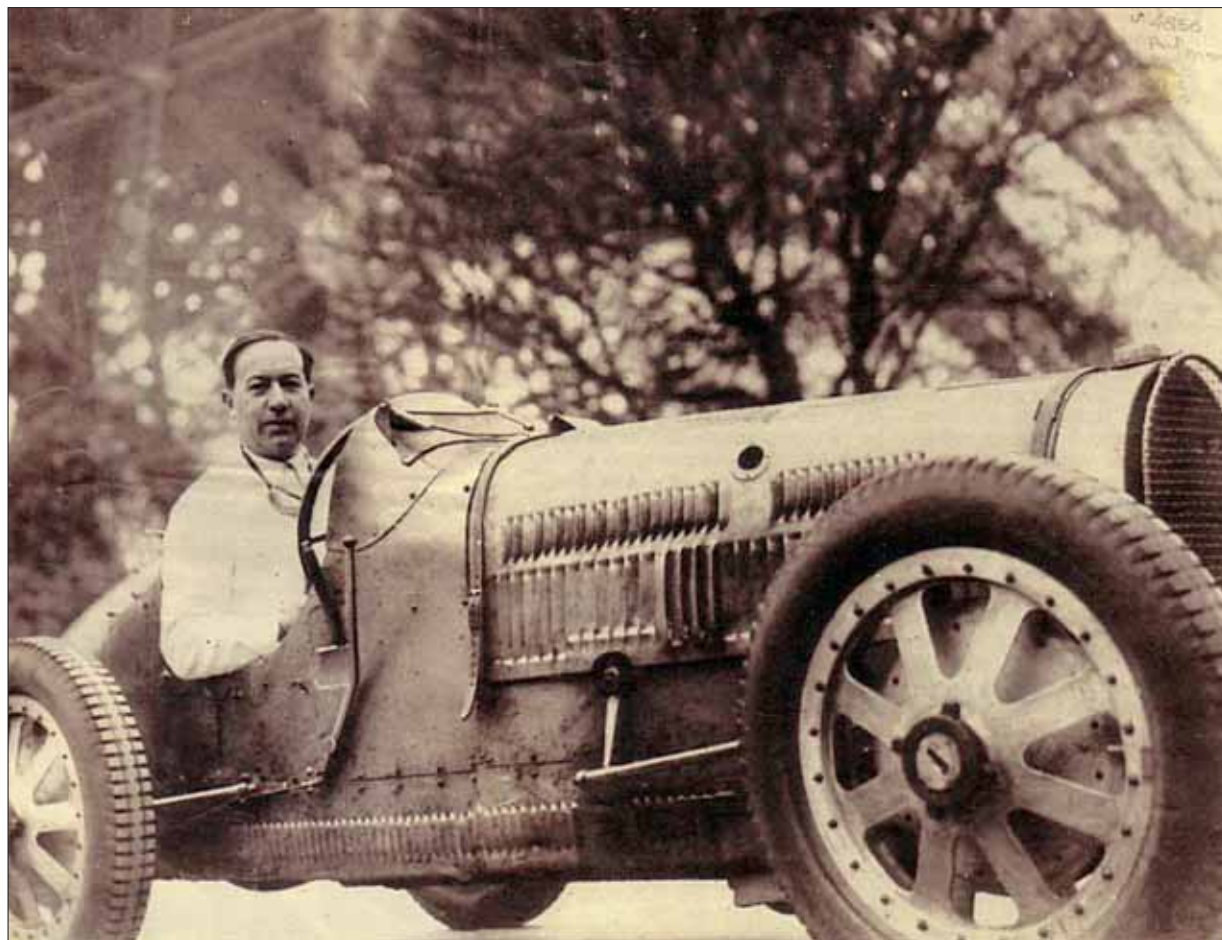
Nu mă întrebați ce fel de ambasador era cel care scria „nu reușesc să țin un monoclu la ochi, detest să mă îmbrac seara și întotdeauna am suscitât disperarea ambasadorilor mei, și în special a celor mai eleganți, domnii Paul Cambon și Barrère, prin ținutele mele neglijente, prin frecventarea cercurilor intelectuale și perseverența mea în a mă eschiva de la dejunurile lor cotidiene“.

Alesese oare diplomația pentru că – așa cum a scris – el și Giraudoux se gîndeau că „ambasadele sînt niște cluburi“?

Cred că Paul Morand era mai degrabă un scriitor, un mare scriitor. Un om a cărui întregă viață s-a confruntat cu încercările secolului al

XX-lea și care a resimțit profund toate convulsiile secolului său. Un om marcat de originile sale – și, în primul rînd, de către tatăl său, născut la Sankt Petersburg –, de studiile efectuate în Anglia și de studierea Științelor Politice (în 1906!), de intrarea sa triumfală la Quai d'Orsay în 1913, de prietenii și relațiile sale (cu familiile Bibescu, Ghica, cu Proust, Cortot, Cocteau, Elena Văcărescu), prin meseria sa, prin soția sa Hélène Soutzo, pe care a întîlnit-o în 1916 și cu care s-a căsătorit în 1927, și care a murit cu puțin timp înaintea sa.

Însă acest scriitor nu a încetat niciodată să fie pasionat de întîlnirea dintre Orient și Occident, și de declinul influenței Europei în lume. Este, probabil, una dintre cheile operei sale care justifică, cred, titlul colocviului nostru, aici, în România, țară aflată la confluența dintre Orient și Occident, și totuși atît de europeană. ■

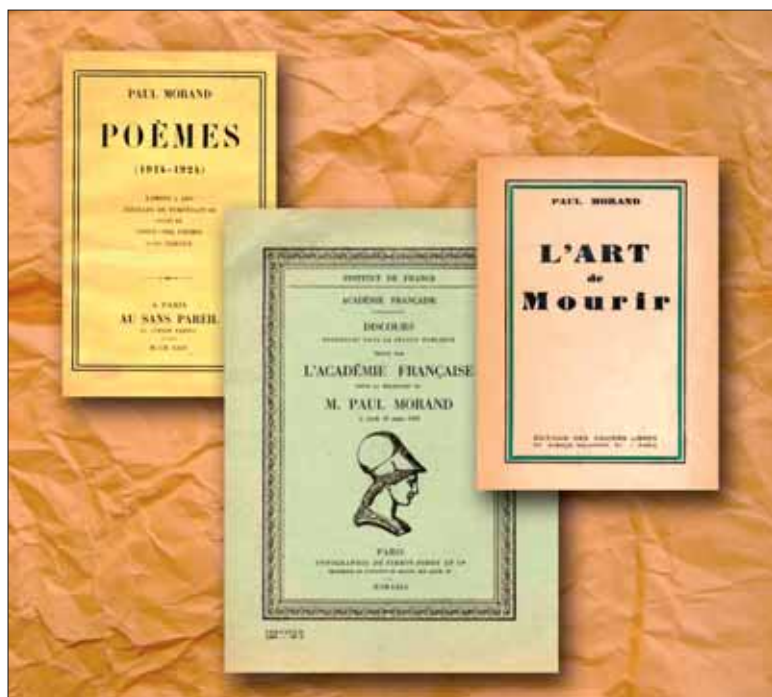
Andrei Pippidi

„Un monument durabil...”

Ceea ce a făcut Paul Morand pentru București rămîne, dincolo de erori și de uitări, un monument durabil. Întîi de toate, trebuie să remarcăm documentarea sa vastă și conștiințioasă. Ca să învețe istoria românilor, s-a cufundat în cărțile lui Xenopol și ale lui Iorga. Acesta din urmă i-a oferit fragmente din *Bizanț după Bizanț*, carte pe care tocmai o încheiase, și la care Morand a recurs adesea, declarîndu-și admirația față de această strădanie de-o „uluitoare erudiție și culoare”. De pildă, atunci cînd evocă domnia lui Brâncoveanu, în timpul căreia Valahia deținea „o hegemonie care, după Iorga, întinzîndu-se de la Dunăre pînă la Tiflis, la Antiohia, la Cairo, depășea cu mult importanța României Mari de acum”. Înarmat cu un ghid al orașului – cel al Olgăi Grecianu –, Morand a făcut turul muzeelor. Și cîte erau! Muzeul Antichităților, de Bele Arte, al Artelor Religioase, de Istorie Naturală, de Geologie, de Etnografie, colecția „Tomă Stelian”... S-a oprit ceva mai mult la Muzeul Municipal, care pe atunci se găsea pe Calea Victoriei, în fostul Palat Moruzzi, unde conservatorul George Florescu i-a arătat, cu o „complezență erudită”, stampe vechi. I s-au deschis palatele vechi: Soutzo, Cantacuzino, Sturza, „palatul Știrbey, retras din stradă, sprijinindu-se de umbrele parcului său”, sau, tot pe Calea Victoriei, „încîntătoarea casă Mano, pe care proprietarul, M.C. Mano, a avut eleganța, înțelepciunea și curajul s-o păstreze intactă, ferită de ravagiile progresului”. Apoi, la Marta Bibescu, a putut admira palatul brâncovenesc restaurat fastuos, cu toate că nu prea aprecia literatura proprietăresei. De altfel, cum a văzut expoziția din 1925, de la Jeu de Paume, Morand își făcuse deja o idee despre arta românească veche, amintindu-și, zece ani mai tîrziu, de „minunatele portrete cu Movilenii de pe tapiseriile țesute în aur și argint”. I-a reținut atenția și cîte o carte rară: memoriile lui Nicolas Soutzo, de exemplu. Uneori s-a adresat direct persoanelor capabile

să îl informeze: „Simona Lahovary mi-a povestit”, spune el, cînd e vorba despre faptele de război dintre 1916-1918 pe care le-a trăit această doamnă de onoare a reginei Maria. Îndelungata tradiție orală a familiilor aristocratice este transmisă de descendentele lor. Ne putem imagina cu ușurință aceste conversații purtate la o ceașcă de ceai, în interioare pe care vizitatorul străin se simțea onorat să le poată străbate. Morand își amintește de una dintre aceste case cu „sobele ei frumoase, din faianță decorată, de distincția calmă și de bunul-gust”. Memoria gazdelor e încărcată cu cea mai pitorească istorie anecdotică. Așa s-a format o galerie de neuitat de figuri excentrice, comparabilă doar cu ce am mai putea găsi în Anglia, sub pana lui Edith Sitwell.

Totuși, nu avem cum să nu ne gîndim că autorul nostru era prizonier al mediului social căruia îi aparținea prin căsătoria cu Hélène Chrissoveloni, provenită dintr-o familie greco-românească intrată în marile afaceri in-

ternaționale și apropiată de ultimii fanarioți (căci doamna Morand fusese, la prima căsătorie, prințesă de Soutzo). Astfel, țara reală, România profundă, nu este cunoscută decât superficial. Este exact ceea ce i s-a reproșat acestei cărți într-o presă populistă în care Pamfil Șeicaru – gazetar-polițist și judecător, în același timp – dădea tonul, obișnuit să-și tîrască prin noroi colegii de breaslă, și care, în curînd, urma să se compromită prin complicitatea cu Germania nazistă. Asta i-a adus chiar și o condamnare la moarte, de care a scăpat retrăgîndu-se în Spania. Degeaba i-a acordat Morand, care nu voia să uite pe nimeni, o mențiune flatantă... Prin urmare, e adevărat că țărani, care reprezentau majoritatea zdrobitoare a românilor, ar fi lipsit din peisaj dacă n-ar fi fost Constantin Brăiloiu, antropolog muzical, a cărui fericită intervenție i-a revelat lui Paul Morand melodiile populare românești. E adevărat că asta se întîmpla într-un București nocturn, zgomotos și vesel, care ne face să ne gîndim la titlul unei alte cărți a lui Morand, *Ouvert la nuit (Deschis noaptea)*.

Aproape toți informatorii pe ale căror cunoștințe s-a bazat autorul au dreptul la o reverență finală. Cea mai profundă e aceasta: „Profesorul Iorga a fost pentru mine ghidul cel mai admirabil, și cel mai doct dintre prieteni. La București, la Sinaia, la Paris, la Fontenay-aux-Roses, la Veneția – peste tot am găsit urme ale umanismului său goethean“. Sîntem tentați să

urmărim în paralel notele de jurnal în care Iorga consemnează întîlnirile sale cu scriitorul francez. La 3 ianuarie 1935: „Vizită a lui Paul Morand. În costumul său de schi pare foarte tînăr. S-a căsătorit cu o Chrissoveloni“. Următoarele rînduri reflectă orgoliul vizitatorului de a frecventa familii regale; mai precis, se vorbește despre prințesa Elena, pe care a văzut-o la Londra, unde aceasta se găsea pentru a asista la nunta verișoarei sale, Marina a Greciei, cu ducele de Kent. Chiar dacă „nu pare prea interesat de această țară“ (*sic!*), Morand pregătește „o colecție de nuvele românești care trebuie traduse“. Această întîlnire a avut loc la Sinaia. Exact două săptămîni mai tîrziu, pe 17 ianuarie, la București: „Paul Morand la mine. Vorbim două ore, ca niște vechi cunoștințe, despre numeroase subiecte“. E vorba de Maurois și de Marta Bibescu, cea care, din diverse motive, le era amîndurora antipatică. Scriitorul e mîndru de succesul său: „cărțile i se vînd foarte bine. *New York* s-a publicat în 150.000 de exemplare, *Londra* doar în 100.000“. Pe 13 februarie este rîndul lui Iorga să-l viziteze, întrucît mergea la Paris, pentru seria lui anuală de conferințe. „La Paul Morand, în imensul palat înălțat de soția sa, născută Chrissoveloni“. Era casa de pe Avenue Charles Floquet, pe care o descrie astfel: „Gigantică sală de castel medieval, luminată de lămpi de opal ascunse în colțuri și cu ciudate panouri aurite“. A întîlnit-o pe Elena Văcărescu, „strălucind de sănătate, de vioiciune și de tinerețe“, și pe Henry Bordeaux, „rubicondă figură burgheză“. Cînd lui Morand îi apăreau primele impresii din România într-o serie de articole din *Marianne*, faptul e consemnat de Iorga într-o notă.

Or, dacă ar fi nevoie de-o dovadă a talentului literar care i-a permis lui Morand să arate o realitate atît de percutantă, atunci nu există una mai potrivită decît povestea vizitei la Sinaia. „Îmi plăcea să-mi afund schiurile, pînă la legături, în zăpada densă și apoi să urc pînă la minusculul cabinet unde scrie Iorga... Servitoarea ne arată o carafă cu vin roșu, mai pune niște lemne în sobă, căldura atinge patruzeci de grade. Patriarhul munților surîde în barba sa *alt-deutsch* și contemplă, la picioarele sale, precum

Creatorul, această Românie mare la a cărei construcție a contribuit și el, și aceste generații al căror profesor a fost. “ Mi-e drag să mă regăsesc astăzi în acea încăpere în care nu s-a schimbat nimic de atunci (am, în această privință, mărturia romanistului suedez Alf Lombard pe care l-am primit în 1984 în casa cea veche, unde mai intrase o singură dată, cu cincizeci de ani în urmă, în ajunul Crăciunului, deci cu vreo zece zile înaintea lui Morand). După ce își notează răspunsurile la întrebările sale, scriitorul, transformat în reporter, pleacă. „Afară, pe când se lasă noaptea, îmi regăsesc schiurile, și neclintita liniște a pădurii... În spatele meu observ încă lumina cabinetului în care lucrează Iorga... Brusc, mă strigă niște voci voioase: spiriduși blonzi mă

înconjoară, rîzînd și scuturîndu-și de omătul bătătorit vîrfurile curbate ale schiurilor. Profesorul Iorga mi le-a trimis pe fetele lui să mă conducă pînă la hotelul care strălucește pe fundul văii.”

Scenă pe care o cunoșteam prea bine încă înainte de a fi citit această carte, căci ea mi-a fost povestită de mama mea.

(traducere din limba franceză de Matei Martin)

Textul de față reprezintă un fragment din conferința cu titlul Paul Morand și gazdele sale din România, susținută de Andrei Pippidi în cadrul colocviului „Paul Morand, europeanul”, București, noiembrie 2009.

Svetlana Cârstean

În căutarea lui Paul Morand

Am plecat în iunie 2009, alături de istoricul Olivier Bosc, comisarul întregului eveniment Paul Morand, l'Européen, în căutarea unui Morand cunoscut doar parțial atât în România cât și în Franța. Un Morand care nu a fost niciodată reabilitat pînă la capăt de naționalii săi, deși primit, după cîteva demersuri anterioare nereușite, în Academia Franceză, pe 24 octombrie 1968, cu 21 de voturi din 28.

Această aventură nelipsită de farmec și surprize a reprezentat pentru toți cei implicați o oportunitate de a regîndi însăși ideea de expoziție. Am fost obligați să facem acest efort chiar în momentul în care am ales locul expoziției dedicate lui Paul Morand: holul Arhivelor Naționale Române, un spațiu cumva mortificat, supus unor resuscitări parțiale, de către echipa de istorici tineri și entuziaști de la Arhive. Un mariaj între acest hol lipsit de viață și o listă – fie ea și spectaculoasă – de documente, cărți și foto-

grafii putea fi extrem de neinspirat. Am decis, prin urmare, să punem în scenă conținutul generos de care dispuneam pentru a desena portretul lui Paul Morand. Scenografia expoziției a fost asigurată de o echipă formată din arhitectul Attila Kim și designerul Ciprian Țocu și a inclus panouri ce treceau în revistă cronologia scriitorului, structurată pe etape importante, plus 14 vitrine ce conțineau documentele propriuzise. Dialogul dintre panouri și vitrine asigură un dinamism permanent al expoziției. Am sabotat astfel monotonia aceluși spațiu, aducând în interiorul Arhivelor un soi de cal troian benign, care avea rolul de a repune în discuție personalitatea unui scriitor controversat, monden, prolific, paradoxal și, nu în ultimul rând, legat prin fire vizibile și invizibile de România.

Cum spuneam, lista documentelor expuse a fost în sine spectaculoasă. Este o performanță să poți reuni în același loc autografe ale lui Proust, scrisori ale lui Giraudoux, Claudel, Malraux, Saint John Perse, scrisori și desene ale lui Cocteau, fotografii inedite ale prințesei Hélène Soutzo, ca să nu mai vorbim de manuscrisele și crochiurile lui Morand însuși. Bibliothèque Nationale de France, Musée de Beaux Arts de Rouen, Institut de France și Automobile Club de France au fost principalele surse franceze pentru documentele prezentate în cadrul expoziției. Paul Morand s-a dovedit a fi un scriitor ce

a știut să își organizeze foarte bine propria posteritate. Manuscrisele cele mai reprezentative au fost încredințate Bibliotecii Naționale, în timp ce documentele personale se află la Institut de France. Una dintre cele mai frumoase piese ale expoziției provine de la Automobile Club de France. Este vorba despre un prețios autograf al lui Marcel Proust, pe un volum din *À la recherche du temps perdu (Le côté de Guermantes)*, dedicat lui Paul Morand, autograf care face referire la Hélène Soutzo, numind-o „malheur délicieux de ma vie“.

Fondul Paul Morand, din Bibliothèque Nationale de France, a fost secretizat pînă în anul 2000, la cererea scriitorului însuși. Expoziția din holul Arhivelor Naționale Române este cu atât mai inedită cu cît toate documentele care provin din acest fond au fost expuse publicului pentru prima dată, în România. Nici o altă expoziție Paul Morand nu a mai utilizat pînă în 2009, la București, aceste documente. Ori poate nu a mai existat o altă expoziție Paul Morand...

E, poate, momentul să formulez acum o întrebare pe care mulți au adresat-o deja organizatorilor. De ce o expoziție Paul Morand în România? Ambasador al Franței în România în perioada 1943-1944, soț al prințesei de origine română Hélène Soutzo, autor al celebrului portret urban *Bucarest*, Paul Morand a avut tot atâtea motive pentru a fi atașat de România, pe care o numea „*cette seconde patrie*“, în scrisoarea adresată mareșalului Antonescu (10 iulie 1944), înainte de plecarea sa din România, ca ambasador la Berna.

Documentarea realizată în instituțiile din Franța a fost dublată de una similară, în România. Nu a fost ușor să găsim urmele lăsate de trecerea lui Morand prin țara natală a soției sale. Portretul scriitorului-ambasador nu există în cancelaria Ambasadei Franței din Amzei, alături de portretele celorlalți ambasadori ai Franței în România. Încă o dovadă că diplomații numiți în posturi de regimul de la Vichy nu au fost reabilitați.

Primul drum a fost la Biblioteca Națională a României, care deține, într-adevăr, mai multe volume ale scriitorului francez, inclusiv câteva ediții deosebite, printre care și un exemplar din

romanul *Ouvert la nuit*, cu gravuri în *aqua forte* de Marc Chagall. Arhivele Naționale Române au fost, desigur, partenerul nostru principal în a reface povestea legăturilor lui Paul Morand cu România. Acolo am putut descoperi multe din textele publicate în presa românească a vremii ca reacție la apariția în revista *Marianne* a câtorva fragmente din cartea *Bucarest*. Tot acolo am aflat programul sejurului soților Morand în România, din 1930. Morand cerea o mică schimbare în acest program, exprimându-și dorința de a vedea o piesă a lui Caragiale. Pentru a înțelege activitatea de ambasador în România a lui Paul Morand, am cerut ajutorul Diviziei Arhive Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe. Morand a sosit în România ca ministru al Franței la București, pe 28 august 1943, și și-a încheiat misiunea în iulie 1944. Un interval scurt și un context internațional extrem de agitat. Surpriza pe care ne-au rezervat-o cercetările în arhivele Ministerului Afacerilor Externe nu a fost legată de activitățile diplomatice ale autorului lui *Fle-*

che d'Orient. Am descoperit însă numele lui Paul Morand într-un document redactat de Eugène Ionesco – document care nu s-a numărat printre piesele prezentate în expoziție, dar care rămîne totuși, din punctul meu de vedere, vedeta întregului demers legat de expoziția dedicată scriitorului francez. Ionesco, pe atunci secretar de presă și cultural pentru regiunea Marseille-Toulouse, propunea, pe 17 aprilie 1943, realizarea unui număr al revistei *Pyrénées* dedicat României. În schița de structură editorială a acestui număr, la capitolul „*Psychologie*”, Ionesco îl propune pe Morand pentru a scrie despre „*l'art de vivre roumain*” și precizează: „articol ce ar putea fi însoțit de texte din Caragiale”. Această „întîlnire” virtuală Ionesco-Morand-Caragiale este unul dintre răspunsurile posibile la întrebarea „de ce o expoziție Paul Morand în România?”. Îi leagă pe toți trei aceeași privire tandră și crudă, în același timp, asupra unui fel de a trăi românește.

